

Марина Тріфонова, Тетяна Крилова
м. Київ, Україна

Переклад англомовних компаративних фразеологічних зворотів українською мовою (на матеріалі романів В.С. Моєма)

The purpose of the article is to describe the problems of translation of phraseological units from English into Ukrainian in a fiction text, based on the phraseological fund of a separate author, namely, W.S. Maugham, which gives a possibility to investigate the nature of participation of phraseological units in the author's image modelling and author's worldview. Comparative phraseological units of English and Ukrainian are subject to a comparative study. Both phraseological and non-phraseological methods of translation of phraseological units are analyzed. The basic ways of translation of phraseological comparative units into Ukrainian are identified. Special attention is paid to the comparative analysis of phraseological comparative units in the original language and the language of translation according to several criteria: semantic correspondence, emotional-expressive colouring and functional-stylistic meaning.

Keywords: fiction text; phraseological unit; comparative phraseological unit; communicative translation; comparative analysis

Головна особливість художнього тексту, яка відрізняє його від інших видів тексту, виражається у використанні в художньому тексті концептуальних і мовних засобів, а також і в тому, що будь-який художній текст в цілому покликаний не тільки розповісти читачеві про які-небудь події, а й вплинути на його внутрішній світ, а саме збагатити внутрішній світ читача або змінити його погляди і ціннісні орієнтири. Тому переклад художнього тексту – завжди досить важке завдання, адже в ньому необхідно не просто передати зміст тексту, але й відтворити певну атмосферу твору і неповторний авторський стиль. Мета перекладу полягає не в підлаштовуванні тексту під чиєсь сприйняття, а в збереженні змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних і художніх цінностей оригіналу [1, с. 20].

Важливе місце в будь-якому художньому тексті посідають фразеологічні мовні одиниці, оскільки вони створюють яскраві літературні образи, роблячи розповідь більш яскравою, цікавою, колоритною, сприяючи підвищенню експресії тексту і вираженню особливостей стилю того чи іншого письменника, його авторської манери. Багато лінгвістів підкреслюють виняткове переважання експресивно-оцінного елемента в семантиці фразеологічних одиниць.

«Призначення ідіоматичних одиниць полягає головним чином в їх експресивності, оскільки для вираження чисто денотативного плану існують інші» [2, с. 56]. В.Н. Телія прямо робить висновок, що «експресивність – це посилення сприйняття за рахунок емоційної реакції, викликаної образністю» [3, с. 112]. Народжена фразеологічна одиниця генетично володіє експресивністю, оскільки в непрямій номінації відбувається певний семантичний зсув, коли для означування нового поняття використовується «чужий» денотат і «чуже» вербальне вираження. Таким чином, фразеологізми головним чином є експресивно і стилістично маркованими одиницями мови, які мають яскраво-виражене оцінне значення і тому можуть сприяти більш глибокому і повному розумінню твору завдячуючи своїй насиченості і образності.

З іншого боку, найчастіше фразеологічні одиниці, незважаючи на їхню універсальну природу, носять яскраво виражений культурно-національний характер. Образи, що лежать в основі більшості фразеологічних одиниць, пов'язані з особливостями світосприйняття певного народу, його звичаїв, традицій і вірувань, тобто є специфічними і унікальними для кожного народу, нації. Фразеологічний склад мови, як визначає його В.М. Телія, це – «дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [3, с. 9]. Водночас, незважаючи на національно-культурну специфіку, ці мовні одиниці формують певного роду підсистему в будь-якій мові, виявляючи певні спільні закономірності. Їхнє виникнення зумовлене потребою будь-якого мовного суспільства у яскравих засобах для потреб комунікації, тобто вербального вираження почуттів, експресивних оцінок, способів емоційного впливу, яскравих і влучних характеристик людини, предметів, явищ тощо.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що фразеологізми живаються авторами художньої прози 1) як найбільш експресивний мовний знак; 2) як образна мовна одиниця, яка здатна брати участь у створенні художнього образу; 3) як культурно маркована одиниця, що проявляється в характері внутрішньої форми, в маніфестації типізованих мовленєвих акцій та аксіологічних стереотипів.

Переклад фразеологічних одиниць (далі – ФО) тому і являє собою особливу складність, що вони складають унікальний лексичний фонд, специфічний для кожної мови. У перекладацькій версії необхідно передати семантичне, емоційне і стилістичне наповнення ФО. Дослідження показало, що при перекладі ФО необхідно враховувати стиль тексту оригіналу, оскільки недоречне і неправильне вживання фразеологізму в певному контексті може істотно спотворити зміст

оригіналу і привести до створення в перекладі небажаного ефекту на читача, і при цьому враховувати національне забарвлення фразеологізму.

Порівняльний аналіз українських і англійських ФО уже проводився не раз. При перекладі на українську мову англійські ФО часто повністю або частково змінюють своє значення, оскільки англійські та українські фразеологічні звороти невзаємозамінні. Це пояснюється різницею в побуті, культурі, світогляді. Крім цього, одна і та ж ідіома може мати кілька тлумачень, значень. Ось чому при дослівному перекладі не відбивається експресія, конотація і те яскраве значення, яке було у ідіоми в творі оригіналу. Тому, дослідження особливостей способів перекладу фразеологізмів на українську мову, на наш погляд, є актуальним. Для перекладацького аналізу були обрані компаративні фразеологічні одиниці (далі – КФО) з трьох творів В.С. Моема – «Театр», «Місяць і мідяки», «Розмальована вуаль». Багатий матеріал романів Сомерсета Моема дозволяє вивчити ФО різних типів, оскільки широкє використання фразеологізмів є характерною рисою стилю письменника. Функції фразеології в ідіостилі В.С. Моема полягають в наступному: 1. В.С. Моем використовує образність фразеологізму з метою створення художнього образу. 2. фразеологічні одиниці в комплексі з іншими засобами створюють емоційний тип комунікативної взаємодії персонажів в діалогах. Так, за допомогою ФО автор майстерно вирішує безліч завдань: створення певного образу, опис ситуації, характеристика емоційного стану, зовнішності, дій та вчинків персонажу або його мовного портрета, що, безсумнівно, повинно знайти своє відображення в перекладі. У художніх творах В.С. Моема використовується переважно антропологічна фразеологія, що означає людські акції і ментальні стани. При цьому велику частину фразеологізмів складають ті, що позначають різні емоційні стани людини.

Проаналізувавши спосіб перекладу кожного, відібраного нами КФО, ми отримали наступні результати:

1. Еквівалентний переклад.

Повний фразеологічний еквівалент ми можемо спостерігати досить рідко, оскільки він передбачає збіг перекладу з оригіналом за значенням, лексичним складом, стилістичною направленістю та граматичною структурою. Наприклад:

Poor lamb, he must be as poor as a church mouse [10, с. 101]. – Ах ти, ягнятко! Видно, бідний, як церковна миша [9, с. 103].

Дані ад'єктивні порівняння можна назвати інтернаціональними, оскільки вони зустрічаються як в споріднених, так і неспоріднених мовах. Ці ФО є повністю еквівалентними, тобто збігаються за семантикою, в функціонально-стилістичному плані і за компонентним

складом. Слід зазначити, що, за однією з версій, цей компаративний зворот був запозичений з германських мов, оскільки в словнику В.І. Даля він відсутній, а в англійських словниках зафіксований з XVII ст. Як правило, такі фразеологічні звороти малочисленні.

2. Калькування.

Darling, you will make me as vain as a peacock [10, с. 45]. – *Кохана, я стану пихатий, як павич* [9, с. 45].

Сучасний «Фразеологічний словник української мови» не фіксує даний компаративний зворот, таким чином, з огляду на дослівний переклад англійського варіанту, можна говорити про калькування. Однак у тлумачному словнику української мови знаходимо: «павич – розм. про людину, що приділяє підвищену увагу своїй зовнішності, одягу, тримається зарозуміло» [2, с. 273]. Отже, подібне переосмислення значення існує і в українській мові, однак воно не сформовано в стійкий компаративний зворот.

She was as white as sheet and notwithstanding his tan his cheeks were pale too [12, с. 154]. – *Вона була біліша простирадла, і сам він зблід під засмагою* [8, с. 154].

В.Д. Ужченко в «Фразеологічному словнику української мови» наводить відразу декілька відповідних українських КФО: «блідий як полотно; білий як крейда, блідий як смерть» [6, с. 48]. Однак автор перекладу звертається до калькування. Крім того, в процесі перекладу зворот піддається граматичній трансформації (змінюється форма прикметника), але експресивне забарвлення ФО в цілому зберігається.

In those days Julia did not think it necessary to go to bed in the afternoons, she was as strong as a horse [10, с. 92] – *В ті дні Джулія не рахувала за потрібне лягати вдень в постіль, вона була сильна, як кінь* [9, с. 93].

У цьому прикладі калькування цілком виправдано, оскільки український варіант (здоровий як бик) недоречний в даному контексті, тому що найчастіше вживається по відношенню до чоловіків і, більш того, має англійський еквівалент (as strong as an ox). Ймовірно, тут доречно було б використовувати інші способи перекладу, але для збереження образності перекладач відтворює вихідний порівняльний зворот.

3. Підбір відповідної української ФО.

His admiration made them feel a little larger than life-size [10, с. 12]. – *Завдяки його захопленім поглядам, вони росли у власних очах* [9, с. 12].

Англійська ФО *larger than life-size* є модернізованою версією КФО *as large as life*. Перекладний варіант являє собою трохи трансформовану українську ФО *виростати в очах* (отримувати повагу когонебудь) [6, с. 35]). На наш погляд, перекладач дуже вдало відтворив ФО за

допомогою введення додаткового компонента (дод. власний), домігшись тим самим оптимально можливою семантичною відповідністю оригіналу.

4. Лексичний переклад.

Під лексичним перекладом ми розуміємо переклад цілого фразеологічного звороту однією лексичною одиницею.

The Captain must have thought you as mad as a hatter [11, с. 168]. – Капітан, певно, прийняв вас за божевільного [7, с. 168].

Як відомо, англійські КФО мають певну структуру: сполучник + прикметник / прислівник + сполучник + метафоричний інтенсифікатор (термін В.С. Виноградова). Таким чином, у цьому прикладі ми бачимо, що збережено лише першу частину ФО, що призводить до повної втрати емоційно-експресивного забарвлення і спотворення авторського задуму.

He must be as mad as a hatter [11, с. 61]. – Він остаточно з'їхав з глузду! [7, с. 62]

Тут ми також маємо справу з однослівним перекладом, проте емоційно-експресивне навантаження, закладене автором, відтворюється в повній мірі. У цьому реченні експресія розмовності підсилює оцінність. Отже, в даному випадку можна говорити про вірний переклад.

5. Семантичний або описовий переклад передбачає «переклад не самого фразеологізму, а його тлумачення, як це часто буває з одиницями, що не мають еквівалентів в мові перекладу» [5, с. 112]. Описовий переклад має одну важливу особливість: при виборі даного прийому перекладу зберігається загальномовний сенс перекладеного фразеологізму, однак семантичні і стилістичні відтінки, які присутні в оригінальному тексті, не відтворюються. Наприклад:

Michael might be killed at any moment – it was true he said he was as safe as a house [10, с. 63]. – Майкла могли в будь-який момент убити, – звичайно, він говорив, що йому абсолютно нічого не загрожує [9, с. 64].

Як відомо, стійкі порівняльні звороти, як правило, не просто позначають якість, але і вказують на ступінь прояву цієї якості. Так, в наведеному вище прикладі для того, щоб підкреслити найвищу ступінь, використовується конструкція з подвійним запереченням, яка характерна для української мови, але, навпаки, абсолютно неможлива в англійській. Більш того, вона додатково посилюється за рахунок прислівника «абсолютно». Слід зазначити, що автор перекладу не вдається до відтворення окремих компонентів ФО, використовуючи прийом антонімічного перекладу.

I was as pleased as punch when I found out [10, с. 260]. – Я була страшенно рада, коли дізналася [9, с. 262].

В даному випадку мова йде лише про деяку втрату образності, адже основна характеристика передана в повній відповідності з оригіналом (to be pleased – була рада), а інтенсифікатор виражений прислівником *страшенно* в значенні «дуже сильно».

To listen to him was as good as a play [11, с. 217]. – Слухати його було цікавіше, ніж сидіти в театрі [7, с. 183].

Автор перекладу теж використовує порівняльну конструкцію, хоча і з трохи зміненою структурою, однак семантика і образність передані дуже точно. Отже, можна відмітити вдале застосування такого перекладацького прийому, як генералізація.

6. Переосмислення.

He'd be a bit surly sometimes, but when we had not had a bite since morning, and we had not even got the price of a lie down at the Chink's, he'd be as lively as a cricket [11, с. 184]. – Іноді він, звісно, хмурився, але, якщо у нас зранку до вечора ріски в роті не було і ми не мали чим заплатити Китайозі за нічліг, він тільки посміювався [7, с. 156].

Тут ми можемо говорити про значну смислову неточність (as lively as a cricket – життєрадісний, повний життя). Слід зазначити, що в цьому реченні ФО виконує важливу функцію, описуючи героя як веселу і життєрадісну людину, проте дана характеристика ніяк не передається в тексті перекладу. Крім того, повністю втрачені експресивні та образні компоненти значення.

Отже, фразеологізми є специфічними мовними формулами, що акумулюють культурні потенції народу. До того ж фразеологізми – складник ідіостилю письменника, репрезентанти його мовної картини світу. Використання фразеологізмів в художньому тексті свідчить про емоційний тип оповіді. Тому дані мовні одиниці заслуговують на детальний опис при аналізі як авторської оповіді, так і мови персонажів. Активне використання фразеологізмів в творах В.С. Моєма говорить про зосередження авторської уваги на внутрішніх переживаннях персонажів, побудові ідеологічної лінії художнього твору і його емоційної тональності на основі фразеологізмів. У кожному конкретному випадку слід враховувати соціологізовану оцінку денотативної ситуації, соціокультурну, ідіотетнічну інформацію, яку несе внутрішня форма, характер образної ситуації, лінгвокраїнознавчий ореол семантики лексичного компоненту.

У ході порівняльного аналізу КФО оригінального художнього тексту і україномовної версії вдалось виявити кілька способів перекладу: еквівалентний, лексичний, описовий, підбір аналогічної ФО, калькування і переосмислення. Безумовно, пріоритетом завжди є максимально адекватна передача семантичного змісту ФО, проте

другорядного значення набувають образність, експресивність і контекстуальне оточення. Для перекладу КФО в художньому тексті найбільш часто застосовуються описовий переклад і калькування. Описовий переклад характерний для всіх ФО, що не мають відповідника в мові перекладу. Калькування більшою мірою властиве КФО, ніж іншим видам ФО, адже вони мають структуру порівняльного метафоричного звороту і передають яскраву й образну характеристику, яка допомагає відтворити унікальний авторський колорит художнього твору.

Література

1. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы: учебное пособие. 3-е изд-е. М.: КДУ, 2006. 240 с.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа, 1986. 336 с.
3. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
4. Ганич І.Д. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища шк., 1985. 360 с.
5. Карабахцян Э.К. Особенности способов и приемов перевода фразеологизмов различных языковых культур. М.: Ваш полиграфический партнер, 2012. С. 109-113.
6. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.
7. Моем В.С. Місяць і мідяки. К: Дніпро, 1989. 263 с.
8. Моем В.С. Розмальована вуаль. К: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 192 с.
9. Моем В.С. Лицедії. <https://findbook.in.ua/books/litsiediyi> (дата звернення: 01.02.2020).
10. Maugham W.S. Theatre. New York: Bantam Books, 1964. 184 p.
11. Maugham W.S. The Moon and Sixpence. Short Stories: книга для чтения на англ. яз. М.: Менеджер, 2006. 320 p.
12. Maugham W.S. The Painted Veil: Intermediate: книга для чтения на англ. яз.. М: Менеджер, 2011. 186 p.